

بررسی رابطه استفاده از ابزارهای جهانی شدن با حجاب بانوان لیگ برتر فوتسال ایران

محمد رضا سرمدی^۱، زهره اسماعیلی^۲، مریم شیریگی^{۳*}، علی مرادی^۴

۱. استاد، دانشگاه پیام نور

۲. استادیار، دانشگاه پیام نور

۳. مربی، دانشگاه پیام نور

۴. کارشناسی ارشد، آموزش و پرورش ناحیه ۳ کرمانشاه

(تاریخ دریافت: ۹۴/۰۱/۲۹ - تاریخ تصویب: ۹۴/۰۳/۰۷)

چکیده

از تاثیرهای جهانی شدن بر زنان، دگرگونی در تولید و بازتولید هویت دینی است. از نمادهای بارز هویت دینی در زنان حجاب می‌باشد که در میان ورزشکاران زن مهم‌تر تلقی می‌شود زیرا زنان ورزشکار اولاً به عنوان الگو برای سایر زنان جامعه مورد انتخاب قرار می‌گیرند، ثانیاً به عنوان نماد زن مسلمان در مسابقات بین‌المللی حضور می‌یابند. لذا هدف تحقیق حاضر بررسی رابطه استفاده از ابزارهای جهانی شدن (اینترنت، ماهواره) با حجاب زنان حاضر در لیگ برتر فوتسال در سال ۱۳۹۳ می‌باشد. روش تحقیق پیمایشی مقطعی و ابزار پرسشنامه محقق ساخته می‌باشد. پرسشنامه شامل ۲۸ سوال در ۲ بخش موانع حجاب (۲۰ سوال) و نگرش به حجاب (۸ سوال) و مقیاس نمره‌گذاری به روش لیکرت می‌باشد. روایی پرسشنامه توسط اساتید و متخصصان مجرب مورد تایید قرار گرفت. همچنین مقدار آلفای کرونباخ برای سوالات مرتبط با موانع حجاب ۰.۸۱ و برای پرسشنامه نگرش به حجاب ۰.۷۶ بدست آمد. جامعه آماری تحقیق حاضر شامل تمامی بازیکنان شاغل در لیگ برتر فوتسال در سال ۱۳۹۳ (در مجموع ۱۴۴ نفر) که با توجه به در دسترس بودن نمونه‌ها تعداد ۹۰ پرسشنامه توزیع گردید که از این تعداد ۷۵ نفر حاضر به پاسخگویی و همکاری با محققین شدند. برای تجزیه و تحلیل آماری از آزمون همبستگی پیرسون استفاده گردید. نتایج نشان داد که استفاده از ابزارهای جهانی شدن بر میزان نگرش به حجاب زنان ورزشکار حاضر در لیگ برتر فوتسال بانوان تاثیر معناداری ندارد و استفاده از این ابزارها و شرکت در فعالیتهای ورزشی با حجاب و پوشش اسلامی مانعی برای آنان نمی‌باشد.

واژه‌های کلیدی: جهانی شدن، حجاب، ماهواره، اینترنت، زنان، ورزش.

مقدمه

زنان نیمی از جمعیت ایران را می‌سازند پیداست که با رشد حضور زنان در عرصه‌های گوناگون اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی آنها تحت‌تاثیر فرآیند جهانی‌شدن قرار می‌گیرند. زنان با شیوه‌های گوناگون به این فرآیند واکنش نشان می‌دهند، یکی از تاثیرهای جهانی شدن بر زنان، دگرگونی در تولید و بازتولید هویت دینی آنها است، از نمادهای بارز هویت دینی در زنان حجاب می‌باشد.

مسئله حجاب دارای ابعاد فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی است و دارای مولفه‌های مذهبی معنوی، شخصی و رفتاری است که می‌توان از زوایا، پارادایم‌ها و منظرهای مختلف به آن نگریست. به گفته هلن واتسون^۴: از دیدگاه مفسران غربی، هیچ شکلی از لباس مانند حجاب این قدر مناقشه‌آمیز نبوده است. وی با تاکید بر ابعاد و اهداف عملی و نمادین حجاب که ریشه در حفظ حجب و حیا و شرم از برهنگی دارد، اظهار می‌دارد که مسئله پوشش و حجاب، جایگاه ویژه‌ای در مباحث روز دنیا در فرآیند جهانی شدن و پست مدرنیته دارد، به طوری که مرزهای فرهنگی بین شرق و غرب، مسلمان و غیرمسلمان را درنوردیده است (واتسون، ۱۳۸۲). شواهد نشان می‌دهد که در دنیای پیشامدرن، مشکل و مسئله خاصی نسبت به رعایت حجاب وجود نداشته است. به عبارت دیگر به عنوان مسئله‌ای اجتماعی مطرح نبوده است (هاپوود، ۱۳۸۰). با ورود کشورهای غربی به جوامع مسلمان، تغییرات مادی و فرهنگی زیادی در آنها رخ داده و چالش‌های فرهنگی میان آنها آغاز شد. یکی از اصلی‌ترین این چالش‌ها، مسئله حجاب زن بود. حجاب برای بیشتر مستشرقان مسئله عمده‌ای به شمار می‌رفت و به همین سبب اکثر آنها در برابرش موضعی سخت اتخاذ نمودند. آنها حجاب را نوعی ظلم و ستم بر زنان قلمداد می‌کردند و خود را در مرحله و موقعیتی فراتر و برتر از فرهنگ جوامع مسلمان می‌دیدند (دادس، ۲۰۰۰). امروزه با ورود ماهواره و اینترنت ابزار قدرتمندی در اختیار محافل مختلف برای تاثیرگذاری در مسئله حجاب قرار گرفته است. نتایج تحقیقات گوناگون نشان می‌دهد که ابزارهای جهانی شدن (اینترنت و ماهواره) بر روی هویت دینی و پوشش و حجاب زنان تاثیر دارد. در پژوهشی رستگار خالد (۱۳۹۱) دریافت که با افزایش ساعات مصرف با هدف تفریح و سرگرمی، کنش دینی نسبت به حجاب، کاهش و کنش ارزشی سکولار نسبت به آن افزایش

جهانی شدن روندی است که در غالب گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات، به تشدید یکپارچگی و درهم‌تنیدگی مناسبات گسترده در ابعاد و سطوح مختلف منجر شده است (حافظنیا، ۱۳۸۹). هولمز^۱، هوگ^۲ و جولین^۳ تعریفی از مشخصات کلیدی جهانی شدن ارائه کرده‌اند جهانی شدن مفهوم پیچیده‌ای از فرآیندهای سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی است که مرزهای ملی را در هم می‌ورد و سطح ارتباطات جهانی را افزایش می‌دهد و فضای اجتماعی منحصر به فردی را ایجاد می‌کند (وست، ۲۰۱۱).

جهانی‌شدن به وسیله فناوری‌های نوین بر فرهنگ، ارزش‌ها و باورهای کشورهای مختلف جهان تاثیر می‌گذارد (گیدنز، ۱۳۷۷). تکنولوژی ارتباطی چنان سرعت و عمقی به تغییرات اجتماعی داده که پابرجاترین عرصه حیات بشری یعنی فرهنگ را در نوردیده و ما را در میانه یک دگرگونی فرهنگی قرار داده است (وایت، ۱۹۹۷). این فناوری‌ها عامل اصلی ارائه فرهنگ جهانی و نسبییت فرهنگی هستند (فرانفروم، ۲۰۰۲). هیچ کشوری از تاثیر جهانی‌شدن در امان نیست، ایران نیز از این قاعده مستثنی نمی‌باشد. ما در سال‌های گذشته شاهد کاربرد گسترده ابزارهای اطلاعاتی و ارتباطی چون ماهواره و اینترنت در میان زنان و مردان بوده‌ایم.

از طرفی داشتن پوشش مناسب بخصوص در مجامع عمومی یکی از دغدغه‌های جوامع دینی بخصوص جامعه اسلامی ایران است. یکی از مهم‌ترین مسائلی که از ضروریات و شعائر اساسی دین مبین اسلام محسوب می‌شود و در روایات مربوط به آخرالزمان چهره بسیار نامطلوبی برای آن ترسیم شده است مساله «حجاب» در جامعه و در میان نامحرمان است و عواقب بسیار وخیمی همچون: ضعف روحیه ایمان و تقوا، شهوت سالاری، تسلط ظالمین بر ممالک اسلامی، کاهش برکات آسمانی، افزایش مرگ‌های ناگهانی و زود هنگام، نبود امنیت لازم برای زنان حتی از دست محارم و پدران و برادران خود و غیره همگی از پیامدهای منفی آن در آیات و روایات اسلامی معرفی شده‌اند (احمدی جلفایی، ۱۳۸۴).

1. Homeles
2. Houg
3. Joulin

از اثرات مخرب ابزارهای جهانی شدن از طریق ورزش جلوگیری کرد و همچنین از آنجا که در کشور اسلامی ایران، رشد سجایای اخلاقی و رعایت موازین آن مورد تاکید مسئولان بوده و از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و رعایت حجاب در بین زنان ورزشکار در این زمینه از مهم‌ترین مسائل و دغدغه‌ها می‌باشد. لذا تحقیق حاضر در پی بررسی تاثیر ابزارهای جهانی شدن بر حجاب زنان ورزشکار حاضر در لیگ برتر فوتسال سال ۹۳-۹۲ می‌باشد. با توجه به آنچه گذشت سوالات زیر به ذهن خطور می‌کند، آیا بین جهانی شدن و حجاب زنان فوتسالیست حرفه‌ای ایران رابطه وجود دارد؟ آیا برنامه‌های ورزشی ماهواره بر ورزش فوتسال زنان ایران با حجاب اسلامی در مجامع بین‌المللی تاثیر می‌گذارد؟ آیا زنان فوتسالیست حرفه‌ای ایران حجاب را مانع فعالیت ورزشی می‌دانند؟ و در کل آیا با افزایش و رشد ابزارهای جهانی شدن (اینترنت و ماهواره)، میزان مصرف‌گرایی، لذت‌گرایی، فردگرایی و نسبی‌گرایی زنان فوتسالیست تغییر می‌کند؟ به این منظور در نوشتار حاضر علاوه بر تحلیل جهانی شدن به مبحث حجاب و رابطه آن با جهانی شدن به طور خلاصه توجه و سپس نتایج تحلیلی نیز در این راستا ذکر شده است.

در رابطه با این موضوع پژوهش‌های صورت گرفته است که از آن جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

واتسون در مطالعه‌ای نظری با عنوان «حجاب و ارتباط آن با جهانی شدن» بیان می‌کند که حجاب واکنش فردی زنان به فرآیندهای جهانی است. واتسون با توجه به نظریه‌های ارائه شده از سوی زنان، حجاب را مساله‌ای سیاسی و فردی می‌داند و گرایش با آن نوعی فمینیسم معکوس و اعتراض علیه مصرف‌گرایی و غرب‌گرایی تلقی می‌کند (واتسون، ۱۳۸۲).

رستگار خالد (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان «کنش‌های اجتماعی زنان و دختران نسبت به حجاب و رابطه آن با مصرف اینترنت و ماهواره» نشان داد که سبک سنتی رعایت حجاب به تدریج در جامعه ایران در حال کم رنگ شدن بوده و نوعی نگرش مدرن جای آن را می‌گیرد. همچنین به تاثیر مصرف فرهنگی (ابزارهای جهانی شدن از جمله اینترنت و ماهواره) در میزان رعایت حجاب تاکید کرده است. در چندین تحقیق که به بررسی نگرش و ذهنیت و گرایش دانشجویان نسبت به دین و دینداری پرداخته بودند نتایج نشان دادند که دینداری سنتی که متضمن به

می‌باشد. نتایج پژوهشی دیگر گواه بر این است که «بین استفاده از ماهواره و اینترنت و مدگرایی و گرایش کمتر به حجاب رابطه وجود دارد و کسانی که در اینترنت و ماهواره در جستجوی مد هستند گرایش کمتری به حجاب دارند (خواجه نوری، ۱۳۹۱). بنابراین حال که پوشش و حجاب زنان متأثر از ابزارهای جهانی شدن دستخوش تغییراتی می‌شود. تاثیر ابزارهای جهانی شدن بر حجاب زنان ورزشکار اهمیتی دوچندان می‌یابد. زیرا زنان ورزشکار اولاً به عنوان الگو برای سایر زنان جامعه مورد انتخاب قرار می‌گیرند، ثانياً به عنوان نماد زن مسلمان در مسابقات بین‌المللی حضور می‌یابد. حضور زنان در فعالیت‌های ورزشی در چند سال اخیر رو به گسترش می‌باشد ورزش نه تنها در بعد جسمانی و روحی دارای تاثیرات فراوانی می‌باشد بلکه عضویت در تیم‌های ورزشی، سبب مرور و تمرین ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی می‌شود جامعه‌پذیری از طریق ورزش، بهبود مهارت‌های اجتماعی و احساس هویت را در پی دارد. تاثیر مثبت هویت و مهارت‌های اجتماعی، به محیط اجتماعی وسیع‌تر و موقعیت‌های اجتماعی متنوع‌تر ورزشکاران منتقل می‌شود بنابراین ورزشکاران برای مشارکت در فعالیت‌های گروهی و جمعی از خود توانمندی بالاتری را نشان می‌دهند (صداقت زادگان، ۱۳۸۴).

گالاهو^۱ (۲۰۰۶) معتقد است فعالیت‌های ورزشی شاید بتواند از راه‌های متفاوت به احساس مثبت فرد از خود و خودپنداره بهتر در فرد کمک کند. چنین احساسی می‌تواند زمینه و بستر پدید آمدن تغییر و تحول بسیاری از صفات روانی - اجتماعی فرد شود. این احساس خوب و مثبت در دنیای پر فشار امروزی ضروری است و احتمالاً در روش زندگی افراد تاثیر خواهد گذاشت. برخی از محققان معتقدند ورزش عاملی برای جذب شدن به جامعه است و امکان فرو نشستن تنش‌های برآمده از زندگی را فراهم می‌سازد. در واقع فرد را در شهروند خوب بودن، اطاعت از قوانین و احترام به اصول یاری می‌دهد و حس تسلط بر نفس و میهن دوستی را در وجود انسان تقویت می‌کند.

بنابراین می‌توان از طریق ورزش و فعالیت‌های گروهی بسیاری از مفاهیم اخلاقی و ارزشی مانند حس همدلی، روحیه پهلوانی و جوانمردی، رعایت اصول و اخلاق مداری، پایبندی به اصول و ارزش‌ها، احترام به قراردادهای اجتماعی را آموزش داد و

سروکار دارد. رابرتسون^۵ جهان را یک سامانه اجتماعی - فرهنگی می‌داند و بر این باور است که جهان کنونی از وضعیت «درخود» به سوی وضعیت «برای خود» پیش می‌رود (رابرتسون، ۱۳۷۴). دوداس^۶ (۲۰۰۰) در کتاب «ژئوپولیتیک در جهان دگرگون‌شونده» بنیادهای جهانی شدن را، پایان جنگ سرد، شبکه‌های مالی و اطلاعات، چند پارگی حاکمیت دولت، منطقه‌گرایی و رسانه‌ها می‌داند.

• فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT)

برقراری ارتباط میان افراد و گروه‌ها، مستلزم وسایل خاصی است که به کمک آن انسان‌ها بتوانند پیام‌ها و خواسته‌های خویش را به یکدیگر منتقل کنند، با محیط زندگی بهتر آشنا شوند، خود را با آن هماهنگ کنند یا برای بهبود شرایط آن اقدام کنند. ابزارهای که فرد را در ضبط، ذخیره‌سازی، پردازش، بازیابی، انتقال و دریافت اطلاعات یاری می‌دهند، فناوری اطلاعات نامیده‌اند. فناوری اطلاعاتی و ارتباطی مختلف و پیشرفته، امکان برقراری سریع ارتباط و تبادل اطلاعات را بیش از پیش فراهم می‌کنند (صدوقی، ۱۳۸۲).

براین اساس دو ابزار شتاب بخش در گستره مفهومی جهانی شدن، اینترنت و ماهواره است. «شبکه جهانی اینترنت از هزینه انتشار اطلاعات کاسته و به افراد برای گذر از میانجی‌های سنتی که قدرت کنترل اطلاعات را داشته‌اند، یاری می‌رساند» (میلز، ۲۰۰۲). براین اساس بسیاری از بررسی‌ها تاثیر فناوری‌های رسانه‌ای و ارتباطی، مانند وب، پست الکترونیکی، ماهواره و ... را بر برنامه‌ریزی و توسعه اجتماعی - اقتصادی نشان داده است. «برخی از این بررسی‌ها به طور خاص کاربرد بیشتر اینترنت را توسط نسل جوان‌تر نشان داده‌اند (دیان، ۲۰۰۰). همچنین «ماهواره‌ها نیز وسایلی هستند که می‌توانند سیگنال‌های دریافتی از نقاط مختلف را به هر نقطه دیگر بفرستند» (دادگران، ۱۳۸۱).

بدین ترتیب دگرگونی فناوری‌ها در سطح جهانی و پدیدآمدن فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی نو (ICT) به عنوان یکی از عناصر سازنده فرآیند جهانی‌شدن، اثرهای بسیار مهمی بر رفتارهای اجتماعی انسان‌ها در جهان داشته است.

حجاب است در بین دانشجویان رو به سستی است (حبیب‌زاده ۱۳۸۴، بزرگی، ۱۳۸۰ و بلالی، ۱۳۷۷). خوشگویان‌فرد (۱۳۸۶) در پژوهش با عنوان «شناسایی نگرش زنان ورزشکار نسبت به حجاب در ورزش به کمک روش گیو» نشان داده است که ورزشکاران زن با مسئله رعایت حجاب و پوشش اسلامی در مسابقات ورزشی موافق بوده‌اند و آن را یک محدودیت به حساب نمی‌آورند. همچنین محققانی مانند شاوگو^۱، اسمیت و متیو^۲ و مادی^۳ در تحقیقاتی از ورزشکاران زن در خصوص نگرش آنان نسبت به حجاب، نشان دادند که ورزشکاران حجاب را مانع عملکرد خود نمی‌دانند (شاوگو، ۲۰۰۷، اسمیت و متیو، ۲۰۰۸ و مادی، ۲۰۰۰).

خیابانی و ویلیامسون (۲۰۰۸) در مطالعه‌ای نشان دادند که رسانه‌های بریتانیایی معمولاً انواع حجاب را بین زنان مسلمان بازنمایی و حجاب را به عنوان مانعی برای ارتباطات معناداری ارائه می‌کند. مهتا^۴ (۲۰۱۰) تاثیر عمیق رسانه‌های مدرن بر روی زنان مسلمان دهلی را در طول سی سال موثر دانسته‌اند و نتایج نشان می‌دهد که زنان مسلمان مفروضات سنتی مصرف را تغییر داده و الگوهای اندیشیده شده را از خود بازبینی کرده‌اند.

با مقایسه پژوهش‌های انجام شده در ایران با پژوهش حاضر، می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که پژوهش‌های صورت گرفته از نظر مفهوم و محتوا، با پژوهش حاضر تفاوت اساسی داشته و اکثراً واکنش‌های فردی و اجتماعی زنان نسبت به حجاب و بطور جداگانه واکنش فردی آنان نسبت به حجاب در رابطه با جهانی‌شدن بررسی کرده‌اند و کمتر به رابطه این دو باهم در قشر ورزشکار زنان پرداخته شده است.

تعریف مفاهیم

• جهانی شدن

جهانی‌شدن عبارت است از درهم فشردن جهان و تبدیل آن به مکانی واحد است، جهانی‌شدن افزون بر این که یک فرآیند است، به عنوان یک چارچوب مفهومی نیز با فرضیه سامان

1. Shawgo
2. Smith, Matthew
3. Maddy
4. Mehta

5. Robertson, Roland
6. Dodaes

• حجاب

یکی از مهم‌ترین مفاهیم دینی که بحث از آن همواره مورد توجه محافل مختلف فرهنگی، اجتماعی و حتی سیاسی ما بوده است، مفهوم حجاب است. کلمه حجاب، مصدر از ریشه (ح ج ب) است که اهل لغت، تعاریف مختلفی برای آن ذکر کرده‌اند. برخی گفته‌اند «الحجاب ما حجب به شیء» و نیز «الحجاب کل ما حال بین شیئین» (مطهری، ۱۳۵۳). برخی نیز این واژه را کمی دقیق‌تر تعریف کرده‌اند «الحجاب هو الحائل الحاجز المانع عن تلافی شیئین او اثرهما، سواء كانا او معنویین او مختلفین، و سواء كان الحاجب مادياً او معنوياً» (مطهری، ۱۳۵۳). از این منظر حجاب به معنای پرده و حایلی است که میان دو شیء قرار می‌گیرد و مانع از دیده‌شدن شیء مقابل می‌شود (ضرغامی، ۱۳۸۷ و دورانت، ۱۳۶۸). بنابراین حجاب در مورد زنان و در اصطلاح فقهی، حائلی است که تمام بدن زن به جز گردی صورت و دست‌ها تا مچ را بپوشاند و نیز به گونه‌ای باشد که توجه نامحرم را به خود جلب نکرده و جلوه‌گری و خودنمایی نیز در آن نباشد. بنابراین حجاب به معنای پوشش اسلامی بانوان دو بعد ایجابی (پوشش بدن) و سلبی (حرام بودن خودنمایی) دارد. حجاب در این اندازه، یکی از احکام الهی و امری مشترک و ضروری برای همه ادیان ابراهیمی، به ویژه اسلام است و همه معتقدان به دین اسلام بر ضرورت آن اتفاق نظر دارند (ایازی، ۱۳۸۶).

مبانی نظری پژوهش

یکی از پیامدهای جهانی‌شدن فرهنگی، همزیستی فرهنگی است. در همزیستی فرهنگی، فرآیند فشردگی فضا و زمان و فرآیند جهانی‌شدن، با نزدیک ساختن فاصله، بستر زدایی روابط اجتماعی و هرچه آسان‌تر کردن ارتباطات، انسان‌ها را در بستری جهانی به یکدیگر نزدیک می‌کند. همچنین از لحاظ فرهنگی در عین جهانی‌سازی فرهنگی، فرهنگ‌ها و هویت‌های موجود را در کنار هم قرار می‌دهد که نتیجه آن نوعی نسبی‌شدن، همزیستی و رقابتی روز افزون است و سبب می‌شود در عصر جهانی‌شدن فرهنگ‌ها بتوانند با متحول شدن و آفرینش با فرهنگ‌ها و هویت‌های دیگر به حیات خود ادامه دهند (هارکنس، ۲۰۰۱). با توجه به این امر، زنان ورزشکار با تحت تاثیر قرار گرفتن فرآیند جهانی‌شدن فرهنگی، به سمت ارزش‌هایی چون

نسبی‌گرایی سوق می‌یابند و این امر بر حجاب آنان که در دین ما یک امر مطلق است تاثیر می‌گذارد.

یکی دیگر از پیامدهای جهانی‌شدن فرهنگی، گسترش تجدد غربی (غربی‌شدن) است. جهانی‌شدن به صورت مجموعه‌ای از معانی ارتباط جهانی، زمینه مساعدی را برای فرآیند غربی‌شدن جهان مبتنی بر فرض اروپا محوری فراهم می‌کند. از نظر «مازیو» تکنولوژی فراگیر غرب نیروی است که با خود نه فقط مهارت‌های جدید، بلکه ارزش‌های جدید از جمله لذت‌گرایی را حمل می‌کند و این نتایج یک شکل از جهانی‌شدن عناصر فرهنگی غرب است (املی، ۲۰۰۳).

جورج گربرنر^۱ و تعدادی از پژوهشگران در پژوهشی به بررسی اثرهای تلویزیون پرداختند و نظریه کاشت را ارائه دادند. این نظریه یکی از اشکال اثر رسانه‌ها در سطح شناختی بوده و مربوط به این موضوع است که قرار گرفتن در معرض رسانه‌ها، تا چه حد می‌تواند باورها و تلقی عموم از واقعیت خارجی، شکل دهد؟ نظریه کاشت یا اشاعه برای ارائه الگویی از تحلیل، تبیین شده است؛ تا نشان‌دهنده تاثیر بلندمدت رسانه‌هایی باشد، که اساساً در سطح برداشت اجتماعی، عمل می‌کنند. گربرنر عقیده دارد که تلویزیون به لحاظ عمق و نفوذ قابل ملاحظه‌اش، نیروی فرهنگی قدرتمندی است. وی تلویزیون را ابزاری در دست نظم تثبیت‌شده صنعتی اجتماعی می‌داند، که بجای تغییر، تهدید یا تضعیف نظام سنتی باورها، ارزش‌ها و رفتارها، در خدمت حفظ، تثبیت یا تقویت آنهاست. او که اثر اصلی تلویزیون را جامعه‌پذیری یعنی اشاعه ثبات و پذیرش وضعیت موجود می‌داند، معتقد است که تلویزیون تغییرات را به تنهایی به حداقل نمی‌رساند؛ بلکه این امر با هماهنگی دیگر نهادهای عمده فرهنگی محقق می‌شود (گربرنر، ۱۹۹۸).

این نظریه معتقد است که تلویزیون در بلندمدت موجب تأثیر در جهان بینی و نظام ارزشی بینندگان پرمصرف خود می‌شود و به آنها نگرش تلویزیونی واحد در مورد واقعیات می‌بخشد. در واقع نظریه گربرنر با تفاوت قائل شدن بین مخاطب عادی و پرمصرف، تأثیر زیاد تلویزیون بر مخاطب پرمصرف را اثبات می‌کند.

در زمینه امپریالیسم فرهنگی، نظریه پردازان مدعی هستند، جهان شاهد فراگیر شدن فرهنگی واحد است. این فرهنگ جهانی

سنجش و قضاوت واقعیات و ارزش وجود ندارد (ساروخانی، ۱۳۷۰) و هرکس از دیدگاه خود درباره واقعیات قضاوت می‌کند. در پژوهش حاضر، نسبی‌گرایی در زمینه تعریف دینداری، پوشش، حجاب، در نظر گرفته شده است

واژه فمینیسم از ریشه Feminine گرفته شده است که در فرانسوی و آلمانی معادل Feminin به معنای زن یا جنس مونث است. این لغت، از اوایل قرن نوزدهم به عنوان اصطلاحی عام برای آنچه در اروپا و آمریکا با عنوان جنبش زنان معروف بود، اطلاق شد.

می‌توان از فمینیسم به خاطر گرایش‌ها و نظریات مختلف و متنوعی که در خود جای داده، به عنوان مکتب یاد کرد. با این طرز تلقی که باید از حقوق بر جای مانده زنان دفاع کرد. با تامل در جریان هویت‌سازی نگرش فمینیستی، معلوم شده است که گفتمان فمینیسم به روندی فعال تبدیل شده است (افتخاری، ۱۳۸۰). در این پژوهش فمینیسم در زمینه برابری زن و مرد در پوشش، شرایط ورزشی، حضور در جامعه در نظر گرفته شده است.

فرضیه‌های پژوهش

بین میزان استفاده از اینترنت و حجاب بانوان لیگ برتر فوتسال رابطه معناداری وجود دارد.

بین میزان استفاده از ماهواره و حجاب بانوان لیگ برتر فوتسال رابطه معناداری وجود دارد.

روش پژوهش

این پژوهش با روش پیمایشی مقطعی و با استفاده از ابزار پرسشنامه انجام شده است. جامعه آماری مورد مطالعه این پژوهش همه بانوان شاغل در لیگ برتر فوتسال در فصل ۹۳-۹۲ می‌باشد. که لیگ حاضر شامل ۱۲ تیم و هر تیم شامل ۱۲ بازیکن می‌باشد. لذا جامعه آماری تحقیق حاضر ۱۴۴ نفر می‌باشد که با توجه به در دسترس بودن نمونه‌ها تعداد ۹۰ پرسشنامه توزیع گردید که از این تعداد ۷۵ نفر حاضر به پاسخگویی و همکاری با محققین شدند.

که وجه غالب آن را فرهنگ مصرفی سرمایه‌داری و فرهنگ آمریکایی تشکیل می‌دهد، در سراسر جهان گسترش می‌یابد. موج عظیم مصرف‌گرایی همه زوایای زندگی اجتماعی را در بر می‌گیرد. فرهنگ مصرفی از آنجا که نیروی همگون آفرین و جهانی‌ساز است، هرچیزی را به کالا تبدیل و به بازار عرضه می‌کند.

بنابراین می‌توان به این امر اشاره کرد که زنان و ورزشکار با تاثیرپذیری از فرهنگ مصرفی غربی، شیوه زندگی مصرف‌گرایانه و مدگرایی را الگوی خود قرار می‌دهند و این امر بر فرهنگ حاصل از دین که در آن به قناعت و پرهیز از اسراف‌گرایی تاکید می‌شود، تاثیر می‌گذارد.

جریان فمینیستی که از ویژگی‌های زنانه دفاع می‌کند و آنها را برتر می‌داند، به دنبال جایگزینی شیوه‌های زنانه به جای شیوه‌های مردانه بوده است. این دیدگاه معتقد است زنان با استفاده از درک شهودی خاصی که دارند، می‌توانند دسترسی ویژه‌ای به هر جایگاهی داشته باشند؛ بنابراین زنان به جای آنکه بکشند و جبهه‌های عقلانی به دست آورند تا شبیه مردان گردند، باید به استعدادهای نهفته خویش روی آورند و آنها را شکوفا سازند تا خودشان (زن) باشند. این دیدگاه بر اصل پوشش آزاد نظر دارد و تنها به جنبه زیباشناختی و زیست‌شناختی حجاب تاکید دارد (بورک، ۱۳۷۹)

با توجه به مبانی نظری پژوهش مولفه‌های مصرف‌گرایی، لذت‌گرایی، نسبی‌گرایی و اعتقاد به تساوی زن و مرد به عنوان عوامل متأثر از ابزارهای جهانی‌شدن در نظر گرفته شده که بر حجاب تاثیرگذار است. که در تحقیق حاضر به عنوان موانع حجاب در نظر گرفته شده‌اند.

مصرف‌گرایی به معنی «زیاده‌خواهی و استفاده بیش از حد از محصولات، فراتر از نیازهای ضروری است» (معین، ۱۳۷۱). در این پژوهش مصرف‌گرایی در دو زمینه مربوط به مصارف لباس‌های مارک‌دار و آرایش بررسی شده است. لذت‌گرایی هدف زندگی را بدست آوردن لذت و دوری از رنج می‌داند (صدری، ۱۳۸۱). در این پژوهش لذت‌گرایی در زمینه‌های شرکت در مهمانی‌ها، پوشش و... در نظر گرفته شده است

نسبی‌گرایی به این معنی است که معیارهای مطلق در جهت

یافته‌ها

میانگین، انحراف استاندارد و فراوانی و همچنین با استفاده از نرم‌افزار SPSS از آزمون همبستگی پیرسون استفاده گردید. نتایج حاصل از پژوهش نشان داد که در مجموع ۷۵ نفر از بانوان فوتسالیست شاغل در لیگ برتر ۱۳۹۳ جمهوری اسلامی ایران پرسشنامه مذکور را تکمیل کردند که در مجموع ۳۶ درصد در طول فصل لیگ برتر به دور از خانواده و ۶۴ درصد با اعضای خانواده خود زندگی می‌کردند. و همچنین در مجموع ۵۶ درصد از نظر مالی مستقل و ۴۴ درصد از نظر مالی وابسته به دیگران بودند. همچنین ورزشکاران تحقیق حاضر به طور میانگین ۸.۴ سال به طور حرفه‌ای مشغول به فعالیت ورزشی می‌باشند.

همچنین براساس جدول شماره ۱ توزیع و پراکندگی متغیرهای تحقیق به شرح ذیل می‌باشد.

پرسشنامه تحقیق حاضر شامل ۲۸ سوال می‌باشد که سوالات مرتبط به موانع حجاب شامل ۲۰ سوال (مصرف‌گرایی ۵ سوال، لذت‌گرایی ۵ سوال، نسبی‌گرایی ۵ سوال، و برابری حقوق زن و مرد ۵ سوال) و همچنین ۸ سوال مرتبط با نگرش به حجاب می‌باشد. هر یک از سوال‌های این آزمون ۴ گزینه دارد که بر اساس مقیاس لیکرت از ۱ تا ۵ نمره به آنها اختصاص می‌یابد که روایی پرسشنامه توسط اساتید و متخصصان مجرب مورد تایید قرار گرفت. بر اساس نتایج بدست آمده مقدار آلفای کرونباخ برای سوالات مرتبط با موانع حجاب (شامل مصرف‌گرایی، لذت‌گرایی، نسبی‌گرایی و برابری حقوق زن و مرد) ۰.۸۱ و برای پرسشنامه نگرش به حجاب ۰.۷۶ می‌باشد. از آمار توصیفی به منظور تعیین

جدول ۱. توزیع و پراکندگی متغیرهای تحقیق

متغیر	ساعات استفاده از اینترنت	ساعات استفاده از ماهواره	مصرف‌گرایی	نسبی‌گرایی	لذت‌گرایی	برابری حقوق زن و مرد	موانع حجاب	نگرش به حجاب
میانگین	۳.۳۶	۳.۰۷	۱۷.۰۹	۱۶.۰۷	۱۲.۵۵	۱۷.۹۵	۶۳.۵۷	۲۹.۲۳
انحراف استاندارد	۱.۷۲	۲.۱۵	۴.۰۴	۳.۰۵	۴.۱۲	۳.۱۳	۱۰.۷۱	۴.۹۲

آمده ارتباط بین موانع حجاب و نگرش حجاب با میزان ساعات استفاده از اینترنت و ماهواره وجود ندارد.

براساس یافته‌های جدول شماره ۱ اگر چه میانگین میزان ساعات استفاده از اینترنت و ماهواره شرکت‌کنندگان در تحقیق به ترتیب ۳.۰۷ و ۲.۱۵ می‌باشد اما با توجه به میگین نمرات بدست

جدول ۲. رابطه ابزارهای جهانی شدن و موانع حجاب

هویت دینی جهانی شدن	مصرف‌گرایی	نسبی‌گرایی	لذت‌گرایی	برابری حقوق زن و مرد	موانع حجاب	همبستگی پیرسون
میزان ساعات استفاده از ماهواره	-۰.۱۲	۰.۱۶	۰.۲۴*	-۰.۱۶	۰.۰۴	عدم معناداری
میزان ساعات استفاده از اینترنت	۰.۰۲	۰.۰۴	۰.۰۵	۰.۱۲	۰.۰۸	عدم معناداری

وجود ندارد و بین میزان ساعات استفاده از اینترنت و موانع حجاب زنان ورزشکار (۰.۰۸) همبستگی معناداری وجود ندارد.

نتایج جدول ۲ نشان می‌دهد که بین میزان ساعات استفاده از ماهواره و موانع حجاب زنان ورزشکار (۰.۰۴) همبستگی معناداری

جدول ۳. رابطه ابزارهای جهانی شدن بر حجاب

جهانی شدن	نگرش به حجاب	همبستگی پیرسون	همبستگی پیرسون
میزان ساعات استفاده از ماهواره	-۰.۳۱*	معنادار	عدم معناداری
میزان ساعات استفاده از اینترنت	-۰.۱۸	عدم معناداری	عدم معناداری

از جهان را ممکن ساخته است. در نتیجه بسیاری از کنترل‌های ملی اطلاعات بی‌اثر شده‌اند. در همهٔ نقاط، مردم به طرز بی‌سابقه‌ای در معرض ارزش‌های دیگر فرهنگ‌ها قرار گرفته‌اند. به عنوان مثال سالانه چندین میلیون نفر مسابقات مختلف ورزشی را از طریق رسانه‌های جمعی نگاه می‌کنند که به طبع آن هزاران نفر از جوانان (زن و مرد) مجذوب این مسابقات شده و به نوعی چه به عنوان علاقه‌مند و چه به عنوان بازیکن درگیر مسابقات ورزشی می‌گردند و می‌توان چنین تصویری کرد که آنان نیز تحت تاثیر فرهنگ جهانی قرار گرفته و مساله حجاب و پوشش در بین آنان به عنوان یک چالش در نظر گرفته شود از طرفی ورزشکاران حرفه‌ای به عنوان الگوی جامعه برای جوانان و همچنین نماد جامعه اسلامی در مسابقات بین‌المللی به عنوان طیف مهم و تاثیرگذار بر جوانان و به خصوص جامع زنان می‌باشند که نوع نگرش آنان نسبت به مساله حجاب از مهم‌ترین مسایل می‌باشد. لذا تحقیق حاضر به بررسی میزان استفاده از ابزارهای جهانی شدن و نگرش به حجاب در میان زنان شاغل در لیگ برتر فوتسال پرداخته است که به طور کلی نتایج نشان می‌دهد که استفاده از ابزارهای جهانی شدن بر میزان نگرش به حجاب زنان ورزشکار شاغل در لیگ برتر فوتسال تاثیر معناداری ندارد و همچنین استفاده از این ابزارها مانعی برای حجاب آنان نمی‌باشد و پوشش اسلامی مانعی برای آنان نمی‌باشد.

نتایج تحقیق حاضر با نتایج تحقیق هارکنس^۱ (۲۰۱۱)، خوشگویان فرد (۱۳۸۶)، شاوگو، اسمیت (۲۰۰۷) و متیو (۲۰۰۸) و مادی (۲۰۰۰) همخوانی دارد.

هارکنس (۲۰۱۱) در تحقیقی با عنوان "زنان مسلمان ورزشکار و حجاب" که براساس مصاحبه با ورزشکاران مسلمان محجه و مربیان آنها انجام شد به این نتیجه رسید که ورزش همواره تجربه قدرت بخشی برای زنان جوان بوده است و حجاب نه تنها محدودیتی برای ورزشکاران نیست بلکه می‌تواند به عامل موفقیت نیز بدل شود.

همچنین خوشگویان فرد (۱۳۸۶) در تحقیقی به این نتیجه رسید که ورزشکاران زن با مسئله رعایت حجاب و پوشش اسلامی در مسابقات ورزشی موافق بوده‌اند و آن را یک

نتایج حاصل از جدول شماره ۳ نشان می‌دهد که بین میزان ساعات استفاده از ماهواره و نگرش به حجاب زنان ورزشکار (۰.۳۱-) همبستگی معناداری معکوسی وجود دارد و همچنین بین میزان ساعات استفاده از اینترنت و نگرش به حجاب (۰.۱۸-) زنان ورزشکار همبستگی معناداری وجود ندارد. یعنی میزان ساعات استفاده از اینترنت برنگرش به حجاب زنان ورزشکار تاثیر معناداری ندارد.

به طور کلی نتایج تحقیق حاضر نشان می‌دهد که هر چند آزمودنی‌های تحقیق حاضر از ابزارهای جهانی شدن به طور مداوم و مدت زمان نسبتاً طولانی (میانگین ساعات استفاده از اینترنت در شبانه‌روز ۳.۳۶ و میانگین ساعات استفاده از ماهواره در شبانه‌روز ۳.۰۷) استفاده می‌کنند اما استفاده از این ابزارها بر میزان نگرش به حجاب زنان ورزشکار شاغل در لیگ برتر فوتسال تاثیر معناداری ندارد و همچنین استفاده از این ابزارها مانعی برای حجاب آنان نمی‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

جهانی‌شدن تاثیر شگرف و غیرقابل‌انکاری بر تمامی جنبه‌های زندگی انسان‌ها گذاشته است. فرهنگ، اقتصاد، سیاست و ... از حوزه‌هایی هستند که تحت تاثیر آن قرار دارند. کشورهای جهان سوم (در حال توسعه) و به ویژه کشورهای اسلامی از این تاثیر بی‌نصیب نیستند. این تاثیر در حوزه‌های مختلف، متفاوت است. از مهم‌ترین دغدغه کشورهای اسلامی، تاثیر جهانی شدن بر فرهنگ مردم مسلمان است. فرهنگی که با فرآیند جهانی شدن دستخوش تغییرات قابل توجهی شده و بیم آن می‌رود این تاثیر بر تمام ابعاد فرهنگی جامعه سایه افکند.

یکی از نمادها و جلوه‌های فرهنگی در کشورهای اسلامی مساله پوشش افراد و به ویژه پوشش و حجاب زنان است که به تبع سایر تاثیرات از جهانی شدن متاثر است. اکنون این تاثیرات در گسترده‌ترین شکل خود و به وسیله رسانه‌هایی مثل تلویزیون، سینما، ماهواره و اینترنت که از ابزارهای مدرنیته و جهانی شدن هستند در جوامع اسلامی و ایران دیده می‌شود.

انتشار پرشتاب، گرچه نابرابر رادیو، تلویزیون، اینترنت، ماهواره و فن‌آوری‌های دیجیتالی، ارتباط همزمان میان بخش‌های وسیعی

بوکسیل^۴ (۲۰۰۳)، فیلسوف اخلاق معاصر به دلیل پیوند بین ورزش و جامعه و نقش آن در رشد فردی و جمعی، ورزش هر جامعه‌ای را همچون آینه‌ای منعکس‌کننده خوبی‌ها و بدی‌های آن جامعه می‌داند. با این تفاوت که ورزش آینه‌ای است ضمن تاثیرگذاری می‌تواند از ارزش‌های جامعه نیز تاثیر بپذیرد. در مجموع ورزش سبب می‌گردد تا مردم ارزش‌های غیراخلاقی را نفی کرده و نسبت به ارزش‌های اخلاقی نیک برنگیخته شوند و به این ترتیب افراد و جامعه به سمت اخلاقی شدن پیش بروند (بوکسیل، ۲۰۰۳).

استانتز و ویس^۵ (۲۰۰۳) معتقدند که شرکت در ورزش شخصیت را رشد می‌دهد و همچنین ایده‌آل‌های اخلاقی یک فرهنگ را در میان ورزشکاران جوان القاء می‌کند. ورزش یک محیط ایده‌آل برای آموزش نجابت، وفاداری، کنترل خود و انصاف را فراهم می‌کند. در جامع اسلامی ایران یکی از ایده‌آل‌های اخلاقی مسئله رعایت حجاب و پوشش اسلامی می‌باشد که به نظر می‌رسد ورزشکاران شاغل در لیگ برتر فوتسال این مسله را به صورت یک ارزش اخلاقی نهادینه کرده‌اند و خود را ملزم به رعایت آن می‌دانند.

در نهایت، از آنجا که دو ابزار مهم جهانی شدن اینترنت و ماهواره است، با نگرش به ناتوانی کشورها از کنترل همه جانبه کاربرد این ابزارها و همچنین نیاز به بهره‌برداری از آنها، باید راهکارهایی اندیشید که در کنار کاهش خطرات، فرصت‌های مناسب برای کاربرد بهینه آنها پدید آید.

با توجه به نتایج حاصل از پژوهش پیشنهاد می‌گردد به منظور جلوگیری از تاثیرات منفی ابزارهای جهانی شدن بستر و شرایط لازم برای شرکت زنان در ورزش و فعالیت‌های بدنی فراهم شود و همچنین با انتخاب مربیان و دست‌اندرکاران ورزشی مناسب و مورد تایید و ارایه آموزش‌های دینی و اخلاقی شرایط و بستر مناسب را در اماکن ورزشی بوجود آورد که مفاهیم اخلاقی و ارزش‌های اجتماعی در کنار مسایل تخصصی آموزش و ارایه گردد.

محدودیت به حساب نمی‌آورند.

اما به نظر می‌رسد نتایج تحقیق حاضر با نظریه مازلو "جهانی شدن و به طبع آن گسترش تکنولوژی غربی نیرویی است که با خود نه فقط مهارت‌های جدید بلکه ارزش‌های جدید از جمله لذت‌گرایی را حمل می‌کند" (آملی، ۲۰۰۳) و همچنین فریدمن که معتقد است "جهانی شدن همه مرزهای فرهنگی را تخریب می‌کند و نهادها و عناصر سنتی هویت بخش را به چالش می‌کشد و مصرف را منبع اصلی و انفکاک اجتماعی تبدیل می‌کند" همخوانی ندارد.

در نقطه مقابل نظریه‌های ارایه شده می‌توان گفت نوع واکنش فرهنگی در مقابل جهانی شدن، بستگی زیادی به غنای فرهنگ بومی و میزان اثرگذاری آن در هویت بخشی به افراد و سایر شرایط اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی دارد به نظر می‌رسد زنان ورزشکار علیرغم استفاده از ابزارهای جهانی شدن پایبند به اصول اعتقادی خود در زمینه حجاب و پوشش اسلامی می‌باشند شاید عواملی نظیر هدف‌گزینی، قانونمند بودن به رعایت قوانین و اصول حاکم بر جامعه، الگوپذیری از مربیان و ... از طریق ورزش و نقش تربیت ورزش باعث چنین گرایش و تفکری بین زنان ورزشکار شده است می‌توان اذعان نمود که نقش ورزش در پیشگیری و تربیت جوانان موثر است.

نیکسون و فرای^۱ بین دو نوع «جامعه‌پذیری در درون ورزش^۲» و «جامعه‌پذیری از طریق ورزش^۳» تمایز قایل شده‌اند. اولی، یادگیری مهارت‌های ورزشی از طریق مشارکت در فعالیت‌های ورزشی، روابط و شبکه‌هاست. دومی، یادگیری و شکل‌گیری باورها، نگرش‌ها، شخصیت، بهبود مهارت‌ها، درک از خود و همچنین بهبود ویژگی‌های روانی عمومی و جامعه‌پذیری نقش‌ها بر اثر مشارکت در فعالیت‌های ورزشی است.

از طریق فعالیت‌های ورزشی، هویت جنسی و نقش‌ها آموخته می‌شود. این آموخته‌ها به زمینه‌های دیگر زندگی افراد ورزشکار هم قابل انتقال است و باعث می‌شوند که ورزشکاران بتوانند در زمینه‌های دیگر زندگی نیز به شیوه موفقیت‌آمیزی عمل کنند (نیکسون، ۱۹۹۶).

4. Boxill
5. Stuntz & Weiss

1. Nixon & Fray
2. Socialization Through sport
3. Socialization into sport

منابع

- احمدی جلفایی، حمید (۱۳۸۴). *احکام حجاب و عفاف*، زائر: انتشارات قم.
- افتخاری، اصغر (۱۳۸۰). *نالمنی محدود، بررسی تهدیدهای جهانی شدن برای جهان اسلام*، تهران، مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، جلد ۲.
- ایازی، محمدعلی (۱۳۸۰). *فقه پژوهشی قرآنی، درآمدی بر مبانی نظری آیات الاحکام*، انتشارات قم دفتر تبلیغات اسلامی.
- بزرگی، مرضیه (۱۳۸۰). «نگرش دانشجویان نسبت به دین و دینداری»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه آزاد علوم و تحقیقات.
- بلالی، اسماعیل (۱۳۷۷). «بررسی نگرش دینی دانشجویان»، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه آزاد علوم و تحقیقات.
- بورک، رابرت (۱۳۷۹). *نقش فمینیسم افراطی در افول امریکا*، مترجم الهه هاشمی، تهران، حکمت.
- حافظ نیا، محمد رضا، جان پرور، محسن و مجتهد زاده، پیروز (۱۳۸۹). «تاثیر جهانی شدن بر ماهیت مرزها»، مجله برنامه‌ریزی و آزمایش فضا: مدرس علوم انسانی، تهران، تربیت مدرس.
- حبیب زاده، رامین (۱۳۸۴). «بررسی انواع دینداری در بین دانشجویان»، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته جامعه‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس.
- خواجه نوری، بیژن (۱۳۸۵). «بررسی رابطه مولفه‌های جهانی شدن و مشارکت اجتماعی زنان»، مطالعه موردی: تهران، شیراز و استهبان»، رساله دکتری دانشگاه شیراز.
- خواجه نوری، بیژن، علی روحانی، سمیه هاشمی (۱۳۹۱). «گرایش به حجاب و سبک‌های متفاوت زندگی»، جامعه‌شناسی کاربردی، سال ۲۳ شماره ۳.
- خوشگویان فرد، علیرضا (۱۳۸۶)، *روش‌شناسی کیو*، تهران: انتشارات مرکز تحقیقات صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران.
- دادگران، محمد (۱۳۸۱). *افکار عمومی و معیارهای سنجش آن*، تهران: مروارید.
- دورانت، ویلیام جونز (۱۳۶۸)، *تاریخ تمدن*، ترجمه احمد آرام، تهران، سازمان انتشارات آموزش و پرورش انقلاب اسلامی.
- رابتسون، یان (۱۳۷۴)، *درآمدی بر جامعه (با تأکید بر نظریه‌های کارکردگرایی)*. ستیز و کنش متقابل نمادی، ترجمه: حسین بهروان. مشهد: نشر آستان قدس رضوی.
- رستگار خالد، امیر، میثم محمدی، سحر نقی پور ایوکی (۱۳۹۱). «کنش‌های اجتماعی زنان و دختران نسبت به حجاب و رابطه آن با مصرف اینترنت و ماهواره»، *فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده*، سال چهاردهم شماره ۵۶، تابستان ۹۱.
- ساروخانی، باقر (۱۳۷۰). *دایره المعارف علوم اجتماعی*، تهران: موسسه کیهان.
- صداقت زادگان، شهناز (۱۳۸۴). «جامعه‌پذیری از طریق ورزش»، *فصلنامه علمی پژوهشی المپیک*، سال سیزدهم، شماره ۴ (پیاپی ۳۲).
- صدری افشار، غلامحسین، حکمی، نسرین و حکمی، نسترن (۱۳۸۱). *فرهنگ نامه فارسی واژگان و اعلام*، تهران، فرهنگ معاصر، چاپ اول.
- صدوقی، مردا علی (۱۳۸۲). *تکنولوژی اطلاعات و حاکمیت ملی*، تهران، وزارت امور خارجه.

- ضرغامی، اناهیتا(۱۳۷۸). حجاب زن ایرانی در بستر تاریخ، فصلنامه بانوان شیعه، ش ۱۵.
- عباسی قادری، مهدی.(۱۳۸۶). «بررسی استفاده از اینترنت و هویت دینی کاربران»، برگرفته از <http://www.rasaneh.org>
- گلاهو، ازمون(۲۰۰۶). درک رشد حرکتی در دوران مختلف زندگی، ترجمه: حمایت طلب، رسول، انتشارات علم و حرکت.
- گونتر، بری(۱۳۸۴). روش‌های تحقیق رسانه‌ای، مینو نیکو، تهران، اداره کل پژوهش‌های سیما، چاپ اول.
- گیدنز، آ.(۱۳۷۷). جامعه‌شناسی. مترجم: صبوری تهران: نشر نی . چاپ سوم.
- مطهری، مرتضی(۱۳۵۳). مسئله حجاب، تهران و قم: صدرا.
- معین، محمد(۱۳۷۱). فرهنگ معین، ج ۴، چاپ هشتم، تهران، امیرکبیر.
- واتسون، هلن(۱۳۸۲). زنان و حجاب، ترجمه مرتضی بحرانی، فصلنامه کتاب زن ، ش ۲۰.
- هاپوود ، درک(۱۳۸۰). رشد و گسترش مدرنیته در اسلام و خاورمیانه ، در اسلام و مدرنیته: پاسخ تنی چند از روشنفکران مسلمان، نوشته جان کوپر، روناد نتر، محمد محمود، ترجمه سودابه کریمی، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- Ameli, S.R.,(2003). "*Globalization and British Muslim identity*". London Ic As Press.
- Boxill, Jan., (2003) . "*The Ethics of Competition*", Jon Boxill ,Sport Ethics,Publisher: Black well, First Edition.
- Deane, j.,(2000). "*Information, Knolege and development*". Retrieved 12 Februry.
- Dodds ,Klaus.,(2000) "*Geopolitics in changing word*" pub, prentice hall.
- Elizabeth A. Castelli with Rosamond C., (2001) "*Gender, Religion: roubling Categories and Transforming Knowledge*" In Women, Gender, Religion: A Reader, ed.
- Gerbner , G., (1998) "*Cultivation analysis: An overview*" Mass Communication & Society.
- Harkness , Geoff and Samira Islam.,(۲۰۱۱) "*Muslim Female Athletes and the Hijab*" Contexts10(4).
- Hannerz,u.,(2000) "*scenario for Peripheral culture*". Inlechner and boil(ers) the globalization reader.
- Khiabany, Gholam and Milly Williamson .,(2008). "*veiled bodies. Nakedracism: culture, politics and race in the Sun*", Race Class, Vol. 50, No. 2.
- Maddy, bruse., (2000) "*Woman, Islam, and the Moroccan State: the Struggle over the Personal States Law*". Journal of Democracy, vol. 13, no.4 .2000.
- Mehta, Shalina .,(2010) "*Commodity Culture and Porous Socio-Religious Boundaries*" Muslim Women in Delhi, South Asia Research, Vol. 30, No.1.
- Mills, Kurt .,(2002) "*Cybernation 's, Global society*"(v.1.16,200). Osterwalder (3/9/2002).
- NRO-frauenforum.,(2002) "*Social, economic and environmental sustainability from a gender perspective*" 14 Issues to tackle. Retrieved from [http://www. Genderandtradenet](http://www.Genderandtradenet).
- Nixon II, Howard L, James H .Fray.,(1996) "*A Sociology of sport*" USA,Wordsworth.78-82,89,78,301,302.

Osterwalder, Alexander.,(۲۰۰۴) "*Understanding ICT-based business models in developing countries*". IJITM 3(2/3/4).

Shawgo, Kaitlin., (2007)"*Decision to Wear Hijab Complicated for some Indiana University Students*" The America's Intelligence Wire. 18-JAN-07 online.

Smith, Matthew J., (2008)"Hijab Opponents"*Spectator of Journal*, 28-JUN-08.

Stunts, C.P.& Weiss ,M.R.,(2003) "*Influence of social goal orientations and peers on sport man like play*" Research Quarterly for Exercise and Sport74.

West, D&Heath, D.,(2011)" Theoretical pathways to future: Globalization, ICT and social work theory and practice" *Journal of Social Work* , 11(2).

Whittle, David B.,(1997), Cyberspacee"*The human dimension*" new York: w.h. freeman and company.